Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (pierwsza izba)

z dnia 15 listopada 2018 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Równe traktowanie osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne – Dyrektywa 2000/43/WE – Artykuł 3 ust. 1 lit. g) – Zakres stosowania – Pojęcie „edukacji” – Stypendia przyznawane przez prywatną fundację mające na celu wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą – Artykuł 2 ust. 2 lit. b) – Dyskryminacja pośrednia – Uzależnienie przyznania tych stypendiów od zdania w Niemczech pierwszego państwowego egzaminu prawniczego (Erste Juristische Staatsprüfung)

W sprawie C-457/17

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości, Niemcy) postanowieniem z dnia 1 czerwca 2017 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 31 lipca 2017 r., w postępowaniu:

Heiko Jonny Maniero

przeciwko

Studienstiftung des deutschen Volkes eV,

TRYBUNAŁ (pierwsza izba),

w składzie: R. Silva de Lapuerta, wiceprezes, pełniąca obowiązki prezesa pierwszej izby, A. Arabadjiev (sprawozdawca), E. Regan, C.G. Fernlund i S. Rodin, sędziowie,

rzecznik generalny: E. Sharpston,

sekretarz: R. Șereș, administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 30 maja 2018 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

– w imieniu H.J. Maniera przez S. Mennemeyera, P. Rädlera i U. Baumanna, Rechtsanwälte,

– w imieniu Studienstiftung des deutschen Volkes eV przez E. Waclawika, Rechtsanwalt, i G. Thüsinga, profesora prawa,

– w imieniu rządu niemieckiego przez T. Henzego, M. Hellmanna i E. Lankenaua, działających w charakterze pełnomocników,

* Język postępowania: niemiecki.

– w imieniu Komisji Europejskiej przez D. Martina i B.R. Killmanna, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 11 września 2018 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 2 ust. 2 lit. b) oraz art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.U. 2000, L 180, s. 22).

2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu między Heikiem Jonnym Manierem a Studienstiftung des deutschen Volkes eV (niemiecką narodową fundacją akademicką, zwaną dalej „fundacją") dotyczącego powództwa o zaniechanie i powstrzymanie się od dalszej dyskryminacji, jakiej miał doświadczyć M.J. Maniero ze względu na swój wiek lub swoje pochodzenie.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Zgodnie z motywami 12 i 16 dyrektywy 2000/43:

„(12) W celu zapewnienia rozwoju demokratycznych i tolerancyjnych społeczeństw, umożliwiających uczestnictwo wszystkich osób, bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, szczególna akcja dotycząca dyskryminacji ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne musi wykraczać poza działalność zarobkową oraz niezarobkową i powinna objąć takie dziedziny, jak edukacja, opieka społeczna włącznie z bezpieczeństwem socjalnym i opieką zdrowotną, ułatwieniami społecznymi, dostępem do dóbr i usług oraz ich dostarczaniem.

[…]

(16) Istotna jest ochrona wszystkich osób fizycznych przed dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne […]".

4 Artykuł 2 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Pojęcie dyskryminacji", stanowi w ust. 1 i 2:

„1. Do celów niniejszej dyrektywy zasada równego traktowania oznacza brak jakichkolwiek form bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne.

2. Do celów ust. 1:

[…]

b) dyskryminacja pośrednia ma miejsce, gdy pozornie neutralny przepis, kryterium lub praktyka mogą doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób danego pochodzenia rasowego lub etnicznego w stosunku do innych osób, chyba że taki przepis, kryterium lub praktyka są obiektywnie uzasadnione legalnym celem, a środki mające służyć osiągnięciu tego celu są odpowiednie i konieczne".

5 Artykuł 3 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Zakres”, stanowi w ust. 1:

„W granicach kompetencji powierzonych [Unii Europejskiej] niniejszą dyrektywę stosuje się do wszystkich osób, zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego, włącznie z instytucjami publicznymi, w odniesieniu do:

[…]

g) edukacji;

[…]”.

Prawo niemieckie

6 Dyrektywa 2000/43 została transponowana do niemieckiego porządku prawnego na mocy Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (ogólnej ustawy o równym traktowaniu) z dnia 14 sierpnia 2006 r. (BGBl. 2006 I, s. 1897, zwanej dalej „AGG”).

7 Zgodnie z art. 1 AGG, zatytułowanym „Cel ustawy”:

„Niniejsza ustawa ma na celu uniemożliwienie lub wyeliminowanie wszelkiej dyskryminacji ze względu na rasę lub pochodzenie etniczne, płeć, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”.

8 Artykuł 2 AGG, zatytułowany „Zakres zastosowania”, stanowi w ust. 1:

„Na podstawie niniejszej ustawy zabroniona jest dyskryminacja z przyczyn wskazanych w § 1 w zakresie:

[…]

7) edukacji”.

9 Artykuł 3 AGG, zatytułowany „Definicje”, stanowi w ust. 1 i 2:

„1. Dyskryminacja bezpośrednia ma miejsce, gdy z jednej lub z kilku przyczyn określonych w § 1 osoba traktowana jest mniej przychylnie niż traktuje się, traktowano lub traktowano by inną osobę w podobnej sytuacji […].

2. Dyskryminacja pośrednia ma miejsce, gdy na skutek pozornie neutralnego przepisu, kryterium lub praktyki osoba może, z jednej lub z kilku przyczyn określonych w § 1, być postawiona w stosunku do innych osób w szczególnie niekorzystnej sytuacji, chyba że taki przepis, kryterium lub praktyka są obiektywnie uzasadnione zgodnym z prawem celem, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne”.

10 Artykuł 19 AGG, zatytułowany „Zakaz dyskryminacji w stosunkach cywilnoprawnych”, przewiduje w ust. 2:

„Wszelkie przejawy nierównego traktowania ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne są bezprawne również w kontekście powstania, zmiany lub wygaśnięcia stosunków cywilnoprawnych w rozumieniu § 2 ust. 1 pkt 5–8”.

Spór w postępowaniu głównym i pytania prejudycjalne

11 Heiko Jonny Maniero jest obywatelem włoskim, który urodził się i zamieszkuje w Niemczech. W 2013 r. uzyskał on na uniwersytecie Haybusak w Erewaniu (Armenia) tytuł Bachelor of Laws (licencjata prawa).

12 Fundacja jest zarejestrowanym w Niemczech stowarzyszeniem, którego celem jest promowanie, w szczególności poprzez przyznawanie stypendiów, kształcenia akademickiego młodych ludzi, co do których można oczekiwać, że ich uzdolnienia naukowe lub artystyczne oraz osobowość będą mogły zostać wykorzystane w służbie ogółu.

13 Pismem z dnia 11 grudnia 2013 r. H.J. Maniero skontaktował się z fundacją, chcąc poznać warunki, jakie należy spełnić, aby otrzymać stypendium w ramach prowadzonego przez tę fundację programu Bucerius Jura (zwanego dalej „programem Bucerius Jura"), którego celem jest wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą.

14 Pismem z dnia 17 stycznia 2014 r. fundacja poinformowała H.J Maniera, że warunkiem otrzymania stypendium jest zdanie pierwszego państwowego egzaminu prawniczego (Erste Juristische Staatsprüfung).

15 Pismem z tego samego dnia powód odpowiedział fundacji, że uzyskany przez niego w Armenii dyplom ukończenia pięcioletnich studiów prawniczych jest porównywalny do drugiego państwowego egzaminu prawniczego (Zweite Juristische Staatsprüfung), ponieważ uprawnia go w tym państwie trzecim do pełnienia urzędu sędziego i do wykonywania zawodu adwokata. Dodał, że warunek, jaki należy spełnić, żeby otrzymać stypendium w ramach programu Bucerius Jura, może naruszać ogólną zasadę równego traktowania, ponieważ stanowi przejaw dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne lub społeczne.

16 Heiko Jonny Maniero ostatecznie nie złożył wniosku o stypendium w ramach tego programu w przepisanym w tym celu terminie. W dalszej korespondencji z fundacją stwierdził, że zniechęciła go do tego nieprzychylna postawa fundacji.

17 Heiko Jonny Maniero złożył przeciwko fundacji powództwo o zaniechanie i powstrzymanie się od dalszej dyskryminacji ze względu na jego wiek lub pochodzenie oraz o zasądzenie na jego rzecz kwoty 18 734,60 EUR tytułem odszkodowania, a także zwrotu kosztów podróży.

18 Wobec oddalenia jego powództwa przez niemiecki sąd pierwszej instancji i niemiecki sąd apelacyjny H.J. Maniero wniósł skargę rewizyjną do Bundesgerichtshof (federalnego trybunału sprawiedliwości, Niemcy).

19 Zdaniem sądu odsyłającego rozstrzygnięcie sporu zależy w pierwszej kolejności od wyjaśnienia kwestii, czy przyznawanie przez zarejestrowane stowarzyszenie stypendiów mających na celu wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą mieści się w zakresie pojęcia „edukacji" w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43. W tym względzie Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości) zwraca uwagę, że wniosek Komisji Europejskiej w sprawie tej dyrektywy zawierał sformułowanie „[w odniesieniu do] edukacji, w tym świadczeń finansowych na pokrycie kosztów studiów i stypendiów, przy pełnym poszanowaniu odpowiedzialności państw członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodności kulturowej i językowej". Sąd ten zastanawia się również nad powodami, które doprowadziły do tego, że w ostatecznej wersji tego przepisu mowa jest o samej „edukacji".

20 W przypadku udzielenia na pytanie pierwsze odpowiedzi twierdzącej sąd odsyłający uważa, że w drugiej kolejności należy rozstrzygnąć, czy w kontekście przyznawania stypendiów warunek dotyczący zdania pierwszego państwowego egzaminu prawniczego stanowi przejaw dyskryminacji pośredniej

w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/43 wobec obywatela Unii, który ukończył porównywalne studia poza terytorium Unii, skoro wybór miejsca ukończenia tych studiów jest zupełnie niezwiązany z pochodzeniem etnicznym zainteresowanego, który to zainteresowany – z uwagi na jego miejsce zamieszkania w Niemczech i płynną znajomość języka niemieckiego – miał na dodatek możliwość odbycia studiów prawniczych w Niemczech, gdzie mógł następnie przystąpić do pierwszego państwowego egzaminu prawniczego.

21 Prawdą jest, że jak twierdzi H.J. Maniero, taki warunek stawiałby w niekorzystnym położeniu osoby obcego pochodzenia etnicznego, które uzyskały porównywalny dyplom za granicą, ponieważ osoby te nie mogły studiować w Niemczech, a przynajmniej nie z taką łatwością.

22 Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości) ma jednak wątpliwości, czy H.J. Maniero należy do takiej mniej uprzywilejowanej grupy. Zdaniem tego sądu z jednej strony, z uwagi na jego świetną znajomość języka niemieckiego oraz fakt zamieszkiwania w Niemczech, bez problemu mógł on bowiem studiować w tym państwie członkowskim. Dodatkowo okoliczność, że postanowił ukończyć studia w Armenii, nie ma żadnego związku z jego pochodzeniem etnicznym.

23 Z drugiej strony sąd odsyłający zwraca uwagę, że jak wynika z pkt 60 wyroku z dnia 16 lipca 2015 r., CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480), pojęcie „dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne", o którym mowa w art. 1 oraz w art. 2 ust. 1 dyrektywy 2000/43, stosuje się niezależnie od tego, czy dany środek dotyczy osób o określonym pochodzeniu etnicznym lub osób, które, choć nie mają takiego pochodzenia, doświadczają wraz z nimi mniej przychylnego traktowania wskutek zastosowania tego środka.

24 W trzeciej kolejności – jeśli jednak H.J. Maniero należy do takiej grupy, zdaniem tego sądu, nie jest jasne, czy edukacyjny cel programu Bucerius Jura, nieopierającego się na dyskryminujących kryteriach, stanowi obiektywne uzasadnienie w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/43.

25 Z ogłoszenia w sprawie wniosków o przyznanie stypendiów w ramach programu Bucerius Jura wynika, że program ten ma na celu umożliwienie posiadającym szczególne kwalifikacje absolwentom niemieckich studiów prawniczych uzyskania – dzięki wsparciu w podejmowaniu projektów naukowych lub studiów za granicą – wiedzy na temat zagranicznych systemów prawnych, doświadczenia zagranicznego i znajomości języków. Zdaniem sądu odsyłającego wspomniany cel nie opiera się na dyskryminującym kryterium, wobec czego praktyka fundacji nie stanowi przejawu dyskryminacji pośredniej.

26 W tych okolicznościach Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1) Czy przyznawanie przez zarejestrowane stowarzyszenie stypendiów mających na celu wspieranie prowadzenia badań lub odbywania studiów za granicą jest objęte pojęciem »edukacji« w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy [2000/43]?

2) W wypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze:

Czy warunek przyznania stypendiów wymienionych w pierwszym pytaniu prejudycjalnym w postaci zdanego w Niemczech pierwszego państwowego egzaminu prawniczego stanowi pośrednią dyskryminację osoby ubiegającej się o stypendium w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy [2000/43], jeżeli osoba ubiegająca się jest obywatelem Unii, ukończyła porównywalne studia w państwie nienależącym do Unii Europejskiej, przy czym wybór tego miejsca ukończenia studiów nie jest związany z pochodzeniem etnicznym osoby ubiegającej się, lecz zważywszy na jej miejsce zamieszkania na terytorium Niemiec i biegłą znajomość języka niemieckiego, miała ona taką samą jak obywatel niemiecki możliwość przystąpienia do pierwszego egzaminu państwowego po odbyciu niemieckich studiów prawniczych?

Czy ma w tym względzie jakiekolwiek znaczenie okoliczność, że za pomocą tego nieopierającego się na dyskryminujących kryteriach programu stypendialnego realizowany jest cel umożliwienia absolwentom studiów prawniczych w Niemczech uzyskania poprzez wspieranie prowadzenia badań lub odbywania studiów za granicą wiedzy na temat zagranicznych systemów prawnych, doświadczenia zagranicznego oraz znajomości języków?".

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

27 Poprzez pytanie pierwsze sąd odsyłający zwraca się do Trybunału o rozstrzygnięcie, czy wykładni art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43 należy dokonywać w ten sposób, że przyznawanie przez prywatną fundację stypendiów wspierających podejmowanie projektów badawczych lub studiów za granicą mieści się w zakresie pojęcia „edukacji" w rozumieniu tego przepisu.

28 Na wstępie należy wskazać, że jak wynika z posiadanych przez Trybunał akt sprawy, zasadniczym celem programu Bucerius Jura jest wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów prawniczych za granicą poprzez przyznawanie uczestniczącym w programie osobom świadczeń pieniężnych obejmujących pełne stypendium miesięczne w wysokości 1000 EUR albo1500 EUR w przypadku studiów w Zjednoczonym Królestwie lub Stanach Zjednoczonych, jednorazowe świadczenie w wysokości 500 EUR, zwrot kosztów podróży, świadczenie na pokrycie kosztów opłaty wpisowej w wysokości maksymalnie 12 500 EUR, oraz czesnego do wysokości 5000 EUR, a powyżej tej kwoty – w wysokości 50%.

29 Należy wobec tego zbadać, czy pojęcie „edukacji" w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43 obejmuje dostęp do edukacji, a jeśli tak, to czy w pojęciu tym mieszczą się stypendia takie jak przyznawane w ramach programu Bucerius Jura.

30 W tym względzie należy przypomnieć, że wobec braku w dyrektywie 2000/43 jakiejkolwiek definicji pojęcia „edukacji", określenia znaczenia i zakresu tego słowa należy – w myśl utrwalonego orzecznictwa Trybunału – dokonać zgodnie z jego zwykłym znaczeniem w języku potocznym, przy jednoczesnym uwzględnieniu kontekstu, w jakim zostało ono użyte, i celów uregulowania, którego jest częścią (zob. analogicznie wyrok z dnia 3 września 2014 r., Deckmyn i Vrijheidsfonds, C-201/13, EU:C:2014:2132, pkt 19 i przytoczone tam orzecznictwo).

31 Na początku warto zwrócić uwagę, że jak słusznie zauważyła rzecznik generalna w pkt 22 i 23 opinii, w języku potocznym „edukacja" jest zwykle rozumiana jako akty lub procesy, poprzez które następuje przekazywanie lub zdobywanie w szczególności informacji, wiedzy, pojmowania, postaw, wartości, umiejętności, kompetencji i zachowań.

32 Chociaż w języku potocznym słowo „edukacja", w zwykłym jego znaczeniu, niewątpliwie obejmuje swym zakresem badania naukowe i studia prawnicze, których podejmowanie ma wspierać program Bucerius Jura, jasne jest, że na pierwszy rzut oka pojęcie to samo w sobie nie obejmuje dostępu do edukacji ani przyznawania świadczeń finansowych takich jak rozpatrywane w postępowaniu głównym.

33 Dalej, jeśli chodzi o kontekst normatywny, w jakim użyte zostało pojęcie „edukacji", należy zauważyć, że figuruje ono w art. 3 dyrektywy 2000/43. Tymczasem artykuł ten określa podmiotowy zakres stosowania tej dyrektywy, której celem, zgodnie z jej art. 1, jest wyznaczenie ram walki z dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne oraz wprowadzenie w państwach członkowskich w życie zasady równego traktowania.

34 Wreszcie, odnosząc się do celów, których realizacji służy ta dyrektywa, jej motyw 16 głosi, że należy chronić wszystkie osoby fizyczne przed dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne.

35 Co się tyczy przedmiotowego zakresu stosowania dyrektywy 2000/43, z jej motywu 12 wynika, że w celu zapewnienia rozwoju demokratycznych i tolerancyjnych społeczeństw, umożliwiających uczestnictwo w życiu społecznym wszystkich osób, bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, szczególne działanie w dziedzinie dyskryminacji ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne musi wykraczać poza działalność zarobkową oraz niezarobkową i powinno objąć dziedziny takie jak wymienione w art. 3 ust. 1 tej dyrektywy (wyroki: z dnia 12 maja 2011 r., Runevič-Vardyn i Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, pkt 41; a także z dnia 16 lipca 2015 r., CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, pkt 40).

36 W związku z tym, jak orzekł Trybunał, ze względu na cel dyrektywy 2000/43 i charakter praw, których ma ona chronić, oraz fakt, iż w rozpatrywanej dziedzinie owa dyrektywa jest jedynie wyrazem zasady równości, która jest jedną z zasad ogólnych prawa Unii, uznaną w art. 21 karty, zakres stosowania wspomnianej dyrektywy nie może być określany w sposób zawężający (wyroki: z dnia 12 maja 2011 r., Runevič-Vardyn i Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, pkt 43; a także z dnia 16 lipca 2015 r., CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, pkt 42).

37 Tymczasem, jak stwierdziła rzecznik generalna w pkt 32 i 34 opinii, po pierwsze, celowościowa wykładnia pojęcia „edukacji" w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43 wymaga, aby dostęp do edukacji był uważany za jeden z zasadniczych aspektów tego pojęcia, ponieważ bez umożliwienia dostępu do edukacji, nie ma ona racji bytu, skutkiem czego dopuszczenie dyskryminacji na etapie dostępu do edukacji godziłoby w cel tej dyrektywy, którym jest zwalczanie dyskryminacji w odniesieniu do edukacji.

38 Po drugie, należy uznać, że koszty związane z udziałem w projekcie badawczym lub programie edukacyjnym stanowią część składową dostępu do edukacji, a tym samym mieszczą się w pojęciu „edukacji", gdyż dostępność środków finansowych, od których uzależniony jest taki udział, może być warunkiem dostępu do wspomnianego projektu lub programu.

39 Z tego względu należy uznać, że świadczenia finansowe w formie stypendiów mieszczą się w pojęciu „edukacji" w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43, gdyż istnieje bezpośredni związek między tymi świadczeniami finansowymi a udziałem w projekcie badawczym lub konkretnym programie edukacyjnym, które objęte są tym pojęciem. Tak jest w szczególności w wypadku, gdy takie świadczenia finansowe są związane z udziałem potencjalnych kandydatów w projekcie badawczym lub programem studiów, mają na celu usunięcie niektórych lub wszystkich potencjalnych przeszkód finansowych w takim udziale i są odpowiednie do osiągnięcia tego celu.

40 Tymczasem, z zastrzeżeniem zweryfikowania tego stwierdzenia przez sąd odsyłający, wydaje się tak być w wypadku stypendiów rozpatrywanych w postępowaniu głównym, gdyż jak się wydaje, zmierzają one do usunięcia niektórych lub wszystkich potencjalnych przeszkód finansowych w udziale w zagranicznych projektach badawczych lub programach studiów prawniczych, umożliwiając kandydatom pokrycie wyższych kosztów podróży i kosztów życia wynikających z wyjazdu za granicę, jak również opłat wpisowych i czesnego związanych z tymi projektami badawczymi i programami edukacyjnymi.

41 Wbrew temu, co podnoszą fundacja i rząd niemiecki, owych ustaleń nie podważają ani względy związane z genezą art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43 ani systematyka tego przepisu.

42 Otóż z jednej strony, jak zauważyła rzecznik generalna w pkt 43 opinii, z genezy art. 3 ust. 1 lit. g) dyrektywy 2000/43 nie wynika w sposób jednoznaczny, że usunięcie w toku procedury ustawodawczej zdania „w tym świadczeń finansowych na pokrycie kosztów studiów i stypendiów, przy pełnym

poszanowaniu odpowiedzialności państw członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodności kulturowej i językowej", które znajdowało się w pierwotnym wniosku Komisji w sprawie tej dyrektywy, było wyrazem chęci ograniczenia przez prawodawcę Unii zakresu stosowania tego przepisu.

43 Z drugiej strony, jak stwierdziła rzecznik generalna w pkt 44 i 45 opinii, ani okoliczność, że art. 3 ust. 1 dyrektywy 2000/43 doprecyzowuje zakres większości wymienionych w nim pojęć dodatkowymi słowami, ani okoliczność, że szkolenia zawodowe zostały wyraźnie wymienione w art. 3 ust. 1 lit. b) tej dyrektywy, nie przemawiają za ścisłą wykładnią pojęcia „edukacji" zawartego w art. 3 ust. 1 lit. g) tej dyrektywy w sposób stojący w sprzeczności z jej celami, przypomnianymi w pkt 34–36 niniejszego wyroku.

44 W świetle wszystkich powyższych względów na pytanie pierwsze należy udzielić następującej odpowiedzi: wykładni art. 3 ust. l lit. g) dyrektywy 2000/43 należy dokonywać w ten sposób, że przyznawanie przez prywatną fundację stypendiów wspierających podejmowanie projektów badawczych lub studiów za granicą mieści się w zakresie pojęcia „edukacji" w rozumieniu tego przepisu, jeżeli istnieje bezpośredni związek między tymi świadczeniami finansowymi a udziałem w projekcie badawczym lub programie studiów, które objęte są tym pojęciem. Jest tak w szczególności w wypadku, gdy takie świadczenia finansowe są związane z udziałem potencjalnych kandydatów w projekcie badawczym lub programem studiów, mają na celu usunięcie niektórych lub wszystkich potencjalnych przeszkód finansowych w takim udziale i są odpowiednie do osiągnięcia tego celu.

W przedmiocie pytania drugiego

45 Poprzez pytanie drugie sąd odsyłający zmierza w istocie do ustalenia, czy wykładni art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/43 należy dokonywać w ten sposób, że okoliczność, iż prywatna fundacja mająca siedzibę w państwie członkowskim zastrzega możliwość przyznania stypendium, którego celem jest wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą, dla kandydatów, którzy pomyślnie przeszli w tym państwie członkowskim egzamin prawniczy, tak jak w postępowaniu głównym, stanowi przejaw dyskryminacji pośredniej ze względu na pochodzenie rasowe i etniczne w rozumieniu tego przepisu.

46 W myśl wspomnianego wyżej przepisu dyskryminacja pośrednia ma miejsce, gdy pozornie neutralny przepis, kryterium lub praktyka mogą doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji w przypadku osób danego pochodzenia rasowego lub etnicznego w stosunku do innych osób, chyba że taki przepis, kryterium lub praktyka są obiektywnie uzasadnione zgodnym z prawem celem, a środki mające służyć osiągnięciu tego celu są odpowiednie i konieczne.

47 Pojęcie „szczególnie niekorzystnej sytuacji" w rozumieniu tego przepisu należy rozumieć jako oznaczające, że to zwłaszcza osoby danego pochodzenia rasowego lub etnicznego znajdują się w niekorzystnej sytuacji ze względu na sporny przepis lub sporne kryterium, lub sporną praktykę (zob. podobnie wyroki: z dnia 16 lipca 2015 r., CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, pkt 100; z dnia 6 kwietnia 2017 r., Jyske Finans, C-668/15, EU:C:2017:278, pkt 27).

48 Pojęcie to znajduje zatem zastosowanie tylko wówczas, gdy skutkiem jakoby dyskryminującego środka jest stawianie w niekorzystnej sytuacji osób mających konkretne pochodzenie etniczne. Dodatkowo istnienia niekorzystnego traktowania nie można stwierdzić w sposób ogólny i abstrakcyjny, lecz musi być ono stwierdzone w sposób szczególny i konkretny w świetle danej praktyki (wyrok z dnia 6 kwietnia 2017 r., Jyske Finans, C-668/15, EU:C:2017:278, pkt 31, 32).

49 W rozpatrywanym wypadku nie ma sporu co do tego, że grupa traktowana przychylnie przez fundację pod względem przyznawania stypendiów rozpatrywanych w postępowaniu głównym obejmuje osoby spełniające warunek pomyślnego ukończenia pierwszego państwowego egzaminu prawniczego, podczas gdy grupa traktowana mniej korzystnie złożona jest z osób, które nie spełniają tego warunku.

50 Należy jednak stwierdzić, że podobnie jak w okolicznościach, na tle których zapadł wyrok z dnia 6 kwietnia 2017 r., Jyske Finans (C-668/15, EU:C:2017:278), będące w posiadaniu Trybunału akta sprawy nie zawierają żadnej informacji, która pozwalałaby na uznanie, że warunek zdania pierwszego państwowego egzaminu prawniczego dotyka osób przynależących do określonej grupy etnicznej bardziej niż osób przynależących do innych grup etnicznych.

51 Z tego powodu w żadnym wypadku nie można stwierdzić, że ów warunek stanowi przejaw dyskryminacji pośredniej.

52 Na pytanie drugie należy wobec tego udzielić następującej odpowiedzi: wykładni art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/43 należy dokonywać w ten sposób, że okoliczność, iż prywatna fundacja mająca siedzibę w państwie członkowskim zastrzega możliwość przyznania stypendium, którego celem jest wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą, dla kandydatów, którzy pomyślnie przeszli w tym państwie członkowskim egzamin prawniczy, taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, nie stanowi przejawu dyskryminacji pośredniej ze względu na pochodzenie rasowe i etniczne w rozumieniu tego przepisu.

W przedmiocie kosztów

53 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (pierwsza izba) orzeka, co następuje:

1) **Wykładni art. 3 ust. l lit. g) dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne należy dokonywać w ten sposób, że przyznawanie przez prywatną fundację stypendiów wspierających podejmowanie projektów badawczych lub studiów za granicą mieści się w zakresie pojęcia „edukacji" w rozumieniu tego przepisu, jeżeli istnieje bezpośredni związek między tymi świadczeniami finansowymi a udziałem w projekcie badawczym lub programie studiów, które objęte są tym pojęciem. Jest tak w szczególności w wypadku, gdy takie świadczenia finansowe są związane z udziałem potencjalnych kandydatów w projekcie badawczym lub programem studiów, mają na celu usunięcie niektórych lub wszystkich potencjalnych przeszkód finansowych w takim udziale i są odpowiednie do osiągnięcia tego celu.**

2) **Wykładni art. 2 ust. 2 lit. b) dyrektywy 2000/43 należy dokonywać w ten sposób, że okoliczność, iż prywatna fundacja mająca siedzibę w państwie członkowskim zastrzega możliwość przyznania stypendium, którego celem jest wspieranie podejmowania projektów badawczych lub studiów za granicą, dla kandydatów, którzy pomyślnie przeszli w tym państwie członkowskim egzamin prawniczy, taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, nie stanowi przejawu dyskryminacji pośredniej ze względu na pochodzenie rasowe i etniczne w rozumieniu tego przepisu.**

Podpisy